

DOCUMENTE PRIVIND ACTIVITATEA PATRIOTILOR ORĂDENI, ÎN LUNILE SEPTEMBRIE — OCTOMBRIE 1944

DE
IOAN MARINESCU

Rezistența antifascistă din țara noastră a fost organizată de către Partidul Comunist Român, care a găsit de la început, prin documentele lansate, calea luptei unite a tuturor forțelor politice, reușind, astfel, să polarizeze elementele revoluționare, democratice și patriotice, pentru în-lăturarea regimului militar de tip fascist, în vederea asigurării ființei noastre naționale și a dezvoltării societății românești.

Primul pas important în realizarea politicii de alianțe largi a partidului comunist s-a înfăptuit în toamna anului 1943, luna noiembrie, prin aderarea la coaliția antihitleristă — al cărei scop era doborârea regimului militar de tip fascist și eliberarea întregului teritoriu — în cadrul Frontului patriotic antihitlerist, a organizațiilor de masă antifasciste, a unor partide politice și organizații patriotice. Evenimentele politice și mai ales militare, interne și externe, desfășurate în anii 1942 și 1943, au contribuit la șubrezirea regimului antonescian și, totodată, au accentuat starea de spirit antifascistă a poporului român, influențând ridicarea la luptă a oamenilor muncii — comuniști, democrați sau patrioți — hotărâți să participe cu arma în mână la eliberarea întregii țări, prin singura formă posibilă — *insurecția* — pregătită în cel mai mici detalii de către conducerea partidului comunist.

Colaborarea dintre P.C.R. și P.S.D., concretizată în constituirea Frontului Unic Muncitoresc, pe baza acordului din aprilie 1944, a fost considerată în acea vreme, drept un mare succes al închegării coaliției antifasciste, o garanție a forței muncitorești, din elementele căreia s-au recrutat, înarmat și instruit primele formații proprii ale partidului. Împrejurările interne și internaționale au precipitat evenimentele de la începutul verii, ceea ce l-a determinat pe rege să aprobe, la 14 iunie 1944, planul insurecțional elaborat de către conducerea partidului comunist. Pentru a nu rămîne în afara faptelor istorice, partidele conduse de Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, au consimțit ca reprezentanții lor să semneze la 20 iunie 1944, platforma comună propusă și, astfel, să participe la alcătuirea Blocului

Național Democrat. Prezența partidului comunist în cadrul Frontului Unic Muncitoresc și a Blocului Național Democrat, le-a asigurat, acestora, unitatea de acțiune pentru cooptarea armatei române la coaliția antifascistă — factor decisiv în reușita *insurecției naționale antifasciste*. Rolul partidului comunist are semnificația primordialității în organizarea și desfășurarea insurecției, deoarece a reușit să atragă armata, care a executat cu precizie matematică și fără greșeală, fiecare punct al planului insurecțional.

După arestarea guvernului militar de tip fascist, armata română a încercuit și distrus importante forțe hitleriste din interiorul țării, a executat operația de acoperire a frontierei — impusă prin dictatul de la Viena —, a înlesnit înaintarea armatei sovietice peste Carpați, fără nici o pierdere, oferindu-i posibilitatea de a participa, alături de ea la eliberarea părții de nord a Transilvaniei.

Concomitent cu desfășurarea acțiunilor militare, partidul comunist a continuat mobilizarea și înarmarea formațiilor patriotice din orașele: Iași, Galați, Constanța, Ploiești, Brașov, Craiova, Turnu Severin și Arad¹.

La Oradea a fost semnalată² existența unei formațiuni patriotice care a acționat în toamna anului 1944, în imediata apropiere a dispozitivului inamic.

Recent, colecția secției de istorie a Muzeului Țării Crișurilor s-a îmbogățit prin achiziționarea câtorva mărturii documentare — pe care le reproducem în anexele lucrării de față — referitoare la activitatea patrioților orădeni (conduși de Andrei Silviu, Rajkovič Nicolae și Papp Tiberiu — n.a.), desfășurată în lunile septembrie-octombrie 1944, pe teritoriul orașului ocupat de administrația și trupele horthysto-hitleriste, activitate apreciată de tribunalul militar horthyst, drept *organizare de partizani în spatele frontului*, fapt pentru care i-a judecat și condamnat la moarte, executându-i pe Andrei Silviu și Rajkovič Nicolae în ziua de 9 octombrie 1944.

Credem că, prin publicarea acestor documente, vom oferi cercetătorilor un material informativ, util unei reconstituiri cuprinzătoare a evenimentelor anului 1944, pe care, la cele trei decenii parcurse, l-am memorat cu o convenită rigoare științifică și justificată mândrie patriotică.

¹ Gheorghe Zaharia, *Partidul Comunist Român — forța conducătoare a insurecției din august 1944*, în: „Anale de istorie”, anul XV, nr. 4/1969, p. 45.

² General de armată Iacob Teclu, *Luptele pentru desăvârșirea eliberării României de sub ocupanții fasciști (Oradea)*, în: „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, anul X, nr. 5/1964, pp. 140—146; * * *, *Armata română în războiul antihitlerist* (culegere de articole), Editura politică, București, 1965, p. 241; Andrei Dauer, *Lupta formațiunilor patriotice la Oradea*, în: „Familia”, seria V-a, anul 7 (107), nr. 4 (68), din aprilie 1971, p. 8; Vezi și Andrei Dauer, *Mărturiile despre lupta formațiunilor patriotice la Oradea, august-octombrie 1944*, în: „Semicentenarul Partidului Comunist Român în Bihor”, Editura Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Bihor, Oradea, 1971, pp. 146—153.

ANEXE DOCUMENTARE*

1

Nagyvárad thj. város Polgármestere¹

11522/1945 szám

Tárgy: Főjegyzői hivatal előterjesztése
Andrei Silviu és Rajkovics Miklós
exhumálása iránt.

HATÁROZAT

Megállapítom, hogy 1944 év október havában, hadbírószági ítélet folytán, Andrei Silviu, volt tisztviselő és Rajkovics Miklós, golyó általi halált szenvedtek és nevezettek a vár sáncában lettek eltemetve.

Megállapítom, hogy úgy Andrei Silviu, mint Rajkovics Miklós a városi vagyon megmentése, valamint a közbiztonság érdekében tevékenykedtek, miért is az elhalálozottak családjainak az exhumálási költségek megtérítése iránti kérelme méltányos és jogos.

Fenti tényállás, valamint a számvevőség javaslata alapján, exhumálási költségek címén özv. Andrei Silviuné kezeihez L. 250 000 — azaz kettőszázötvenezer leit kiutalok a f. évi költségvetés „Szegénytemetkezések“ rovata terhére.

Utasítom a Számvevőséget, hogy a fenti összeget írja elő, a Pénztári hivatal pedig, hogy özv. Andrei Silviu-né kezeihez 250 000 — leit fizessen ki.

Fenti intézkedéssel egyidejűleg felszólítom a Tisztifőorvosi hivatalt, hogy fentiek exhumálása ügyében mielőbb intézkedjék.

Erről értesíttetnek: Szociálpolitikai ügyosztály, Számvevőség 2 határozat kapcsán, és ösv. Andrei Silviu-né, Lucás Demeter a Rulikowsky temető gondnoka.

Nagyvárad, 1945, május 22.

Polgármester,
aláírás olvashatatlan

* Corectura documentelor a fost efectuată de noi, în mod tacit.

¹ Copia dactilografiată a originalului. Muzeul Țării Crișurilor, *Colecția de documente a secției de istorie*, Inv. nr. 199.

Traducerea în limba română:

Primarul oraşului cu drept municipal, Oradea

Nr. 11522/1945

Subiect: referatul notariatului principal
privitor la exhumarea lui Andrei
Silviu şi Rajkovič Nicolae.

DECIZIE

Stabilesc că fostul funcţionar orăşenesc Andrei Silviu şi Rajkovič Nicolae, în octombrie 1944, au fost condamnaţi la moarte prin glonţ şi au fost înmorminţaţi în şanţul cetăţii.

Stabilesc că, atât Anderi Silviu cât şi Rajkovič Nicolae şi-au depus activitatea pentru salvarea bunurilor orăşeneşti şi a ordinii publice, motiv pentru care este legală cererea familiilor celor decedaţi, pentru asigurarea cheltuielilor de exhumare.

Ca urmare a situaţiei de mai sus precum şi pe baza propunerii contabilităţii, dispun repartizarea sumei de 250 000 lei, adică douăsutecincizecimii lei — văduvei lui Andrei Silviu — sub titlul de cheltuieli de exhumare, sumă ce se va încadra la cheltuielile pentru „înmormântarea săracilor“.

Dau dispoziţie contabilităţii să indice suma de mai sus, iar Serviciul financiar să plătească văduvei lui Andrei Silviu suma de 250 000 lei.

Concomitent cu măsura de mai sus fac apel la serviciul medico-legist, să ia măsuri cât mai urgente în vederea exhumării.

Despre aceasta vor fi informaţi: serviciul social-politic, contabilitatea, conform hotărîrii nr. 2, şi văduva lui Andrei Silviu şi Lukás Demeter — administratorul cimitirului Rulikowsky.

Oradea, 22 mai, 1945

Primar,
(ss). indescifrabil.

ANDREI SILVIU — în uniformă de ofițer de rezervă al armatei române (august 1940).

Muzeul Țării Crișurilor. Colecția de documente a secției de istorie, Inv. nr. 206.

2

COPIE

Dr. IOAN HICA notar public in Oradea.

Primăria municipiului Oradea.

Proces-Verbal

Incheiat în ziua de 15 martie 1946, de către Biroul I.O.V.R. comunal, al municipiului Oradea.

Prezenți fiind subsemnații.

Se prezintă domnul dr. Borbély Desideriu, fost secretar general al municipiului Oradea, și domnul dr. Papp Tiberiu, șef de secție în serviciul municipiului Oradea, ambii domiciliați în Oradea, și referitor la condamnarea și executarea d(omnu)lui ANDREI SILVIU, fost domiciliat în Oradea, declară următoarele:

În urma atacurilor Armatei Roșii asupra orașului Oradea,¹ autoritățile maghiare au evacuat municipiul în ziua de 2 septembrie 1944, iar conducerea Primăriei a trecut asupra secretarului general, dr. Borbély Desideriu, ca cel mai înalt funcționar al municipiului. Subsemnatul Borbély Dezideriu, în această calitate — avînd în vedere că majoritatea funcționarilor au părăsit localitate(a), respectiv, serviciul — am dispus domnului ANDREI SILVIU să se prezinte la serviciu, imediat, deoarece numitul, pînă în anul 1940 — septembrie — a fost în serviciul municipiului (...).

Armata Roșie (...) a cucerit jumătatea (...) orașului, însă, în urma atacurilor germano-ungare, din nou, a cedat și s-a retras, recucerind definitiv (orașul) în ziua de 12 octombrie 1944.

În acest interval de timp, domnul Andrei Silviu, (...) dr. Papp Tiberiu și Rajkovič Nicolae, au fost deținuți și trimiși în fața Tribunalului militar, care (i)-a condamnat (:) pe ANDREI SILVIU și RAJKOVIČ NICOLAE la moarte, iar pe dr. PAPP TIBERIU la muncă silnică pe (timp de) 15 ani.

Cei doi condamnați la moarte: ANDREI SILVIU și RAJKOVIČ NICOLAE, au și fost executați prin împușcare, în Oradea, în ziua de 9 octombrie 1944.

Subsemnații, am luat parte la ședința Tribunalului militar și avem nemijlocită cunoștință de condamnarea și executarea domnului ANDREI SILVIU.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal.

(ss). dr. BORBÉLY DESIDERIU

(ss). dr. TIBERIU PAPP

Președintele Com(isiei)
I.O.V.R.

Șeful biroului I.O.V.R.

(ss). indescifrabil

(ss). indescifrabil

L. S.

L.S.

Numărul: 269/1949 leg(alizare) copii

Prezenta copie fiind conformă întru toate cu înscrisul: „Proces-Verbal“ în original, netimbrat și prezentat nouă de către văduva lui Andrei Silviu, domiciliată în Oradea, cu cererea înregistrată la numărul 269/1949 al copiilor din ziua de astăzi, se legalizează de noi, conform Decretului lege, numărul 358 din anul 1944, art(icolul) 82.

Dat în Oradea, la 14 (patrusprezece iulie unamienouăsutepatruzecișinouă) 1949.

L. S.

Notar public,
IOAN HICA

¹ La operațiunile pentru eliberarea orașului Oradea, desfășurate între 28 septembrie — 12 octombrie 1944 au participat: Divizia 3 Munte română, Divizia „Tudor Vladimirescu“, Divizia 337 Sovietică și grupul hipo-mecanizat al generalului Pliev.

Muzeul Țării Crișurilor, *Colecția de documente a secției de istorie*, Inv. nr. 201.

3

Casa invalizilor, orfanilor și văduvelor de război
Serviciul stabilirii drepturilor ofițerilor, subofițerilor
și funcționarilor publici mobilizați

COMISIUNEA DE PENSII

DECIZIUNEA Nr. 31917

Ședința de la 5.IV.946

Președinte, d-l g(enera)l mag(istrat) C. Manoliu
Membri: d-l col(onel) M. Ciocănescu
 d-l col(onel) I. Popiceanu

Luînd în examinare cererea făcută de d-na Andrei Aurelia (...), înregistrată la nr. 53647, de a fi înscrisă la pensie ca văduvă (...), pe urma defunctului său soț, fost agent adm(inistra)tiv, Andrei Silviu, mort în război.

Avînd în vedere art(icolul) 4 din legea nr. 794/941, care prevede că, morți în război sînt militarii sau funcționarii publici, care, făcînd parte din grupele de operațiuni sau din cele destinate apărării interioare, au căzut din cauza mijloacelor de luptă, sau au sucombat, ca o consecință a rănilor ori infirmităților dobîndite prin orice mijloc de luptă, în diferite acțiuni militare, pe front sau în zona interioară, în timp de război;

Avînd în vedere că, potrivit acestei legi, pensiile urmașilor celor morți în război se calculează pe baza soldei, respectiv salariile, inclusiv accesoriile cuvenite gradului sau funcțiunii imediat superioară celui avut în momentul decesului, după soldele, respectiv salariile azi în vigoare, conform art(icolului) 2 din legea nr. 195, din 13 martie 1942;

Avînd în vedere că, potrivit art(icolului) 46 din regulamentul aceleiași legi, pentru urmașii celor morți sau dispăruți în război, dreptul la pensie se deschide (în termen de) 6 luni de la data decesului sau dispariției;

Avînd în vedere certificatul eliberat (de) Prim(ăria) Oradea (...), în care se arată că soțul petiționarei a decedat la data de 9 oct(ombrie) 1944, fiind impuscat de autoritățile maghiare (subl. n.).

Avînd în vedere următoarele acte:

Extras (de) deces,

„ (de) căsăt(orie)

Certif(icatul) nedesf(acerii) căsăt(oriei),

„ (de) domiciliu;

În baza dispozițiilor art(icolelor) 4, 7, 10, 14, 16, 21, 23, 25, 26, 27, din legea nr. 794 din 4 septembrie 1941 și art(icolele) 4, 7, 24, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, și 74, din regulamentul aceleiași legi din 10 noiembrie 1941.

COMISIUNEA

Recunoaște d-nei Andrei Aurelia, (...) o pensie de lei 2904, bruto lunar, cu începere de la 9 oct(ombrie) 1944 (...).

Cu drept de apel la Înalta Curte de Conturi, în termen de 15 zile libere de la comunicare.

Președinte,
General magistrat (ss). C. MANOLIU

Membri: Col(onel) (gs). M. CIOCĂNESCU
Col(onel) (ss). I. POPICEANU

L.S.

Secretar,
(ss). indescifrabil

Înmînat la... aprilie 1946,

Șeful biroului,
(ss). indescifrabil.

4

Comitetul provizoriu al comunei urbane Oradea, asimilată cu județul.

Secțiunea muncii și prevederilor sociale.

Biroul (de) pensii și I.O.V.R.

Nr. 12949/1950.

Proces-Verbal

Azi, la 2 iunie 1950

Înainte noastră, șeful secției de muncă și prevederi sociale, s-a prezentat dr. Papp Tiberiu, funcționar al Comitetului provizoriu urb(an) Oradea, domiciliat în Oradea, strada Petre Groza, nr. 53, în legătură cu stabilirea împrejurărilor în care, răposatul Andrei Silviu, fost locuitor în Oradea, a fost executat de autoritățile maghiare militare; ne-a declarat următoarele:

În intervalul de timp, dintre 25 septembrie și 2 octombrie 1944, când, în urma atacului Armatei Roșii eliberatoare îndreptat asupra orașului Oradea, autoritățile maghiare de toate categoriile s-au retras din oraș, pentru menținerea ordinii și a securității bunurilor obștești (...), sub conducerea directă a răposatului Andrei Silviu, s-a format un colectiv. Membrii acestuia au fost, în parte, înarmați din magazia de armanent părăsită de fosta poliție maghiară. Membrii colectivului au fost postați la diferite instituții mai importante și au fost controlați, în permanență, de Andrei Silviu. În dezordinea generală, pe lângă care s-au retras trupele fasciste, colectivul a procedat și la dezarmarea citorva soldați, și între altele, a percheziționat mașina în care se refugia fostul consul german, din Oradea.

După o săptămână de activitate, prin respingerea vremelnică a trupelor eliberatoare și revenirea unora dintre autoritățile maghiare, colectivul și-a sistat activitatea. Prin denunțare, activitatea colectivului condus de Andrei Silviu, a ajuns la cunoștința poliției maghiare, care, imediat, a procedat la arestarea conducătorilor acestei mișcări și anume: Andrei Silviu, Rajkovic Nicolae, și declarantul. Întreaga activitate a numiților a fost calificată ca tentativă de infidelitate la adresa statului maghiar și numiții conducători, după grele și brutale schingiuri în beciurile poliției, au fost trimiși în fața judecății Curții marțiale de front. Această Curte marțială, după niște cercetări sumare, pentru organizare de trupe(de) partizani, armate, a condamnat pe toți trei conducători ai mișcării, la moarte; grațind, în urmă, în baza unor considerente necunoscute, numai pe dr. Papp Tiberiu a cărui pedeapsă a fost comutată în 15 ani temniță grea. Andrei Silviu și Rajkovic Nicolae, la data de 9 octombrie 1944, au și fost executați prin împușcare, în șanțurile cetății din Oradea; declarantul, eliberându-se din închisoare, numai în urma intrării definitive în oraș a armatelor eliberatoare, și când, în mod firesc, autoritățile fasciste s-au refugiat, de astă dată, definitiv.

Declarantul accentu(e)ază, că întreaga activitate, în urma căreia foștii săi tov(arăși) au fost executați, din partea autorităților maghiare, a fost considerată, trată și judecată, ca (o) acțiune politică cu manifestațiuni de caracter militar.

Drept (pentru) care s-a încheiat prezentul proces-verbal, la cererea vâd(uvei) lui Andrei Silviu, dom(ici)liat(ă) în Oradea, str(ada) Vasile Alecsandri, nr. 10, pentru a se putea folosi (...) pentru punerea în curs a procedurii de stabilire a drepturilor prevăzute de Decretul nr. 286, publicat în Bul(etinul) of(icial), nr. 43/1949, (...).

D.C.M.S.

Şeful secţiei
GAL ANTON

Declarant:
Dr. TIBERIU PAPP

L.S.

Şef(ul) Bir(oului) I.O.V.R.
Burik Irina

Muzeul Ţării Crişurilor, *Colecţia de documente a secţiei de istorie*, Inv. nr. 204.

5

D e c l a r a Ț i e

Subsemnatul dr. Papp Tiberiu, funcționar al Comitetului provizoriu urb(an) Oradea, dom(ici)liat în Oradea, str(ada) dr. Petre Groza, nr. 53, asupra împrejurărilor și cauzelor pe lângă care a decurs acțiunea de organizare a gărzii civile, în cursul toamnei anului 1944, în orașul Oradea, ca participant la această acțiune, în cunoștința răspunderii mele morale, declar următoarele:

La data de 25 septembrie 1944, când în urma acțiunii Armatei sovietice eliberatoare, orașul Oradea a fost părăsit de autoritățile polițienești și civile, fasciste maghiare, (...) Andrei Silviu, fost jude de vii la Podgoriile din Oradea, m-a cercetat în biroul meu situat în clădirea fostei Primării și m-a întrebat, dacă cineva din conducerea de atunci a Primăriei vrea să ia vreo măsură în vederea asigurării ordinii în oraș, până la sosirea armatelor eliberatoare, căci, întrucât o astfel de acțiune nu s-ar face, el se simte moral obligat¹ a întreprinde această acțiune și îmi cerea și mie concursul la aceasta. Eu i-am răspuns, că ar fi bine dacă s-ar lua asentimentul conducătorului temporar, de atunci, al orașului, dr. Borbély Desideriu, fost ajutor de primar, căci astfel, s-ar putea asigura o mai mare eficacitate acțiunii. Dr. Borbély nu s-a simțit autorizat de a da o astfel de autorizație, ci, ne-a comunicat că va solicita consimțământul comandamentelor militare maghiare și germane din localitate. După cum ne-a declarat mai târziu, aceste autorități nu și-au dat consimțământul. Cu toate acestea, Andrei Silviu (...) s-a decis să formeze garda civilă, determinându-mă și pe mine să-i dau ajutor.

După aceste preliminări, Andrei Silviu, luând de tovarăș în munca de organizare directă pe frizerul Rajkovič Nicolae din Oradea, au început să recruteze

¹ Andrei Silviu nu era numai un funcționar administrativ în slujba primăriei ci și ofițer de rezervă al armatei române (Vezi fotografia din prezenta lucrare).

oameni pentru acțiune. Spre a putea selecționa mai bine pe cei ce se prezentau, l-a designat pe un oarecare Erdei Ioan, om în vîrstă, cu cunoștințe multilaterale, tatăl lui Erdei Ioan, care în prezent este mecanic la Căminul de ucenici din str(ada) Ciorogariu, nr. 26. În prezența acestuia, eu am fost acela care am notat pe o hîrtie numele și ocupațiunea celor ce s-au prezentat. După ce oamenii au fost conșcriși, li s-a dat îndrumarea din partea lui Andrei Silviu, să staționeze în jurul Primăriei, pentru ca la orice eventualitate să fie în apropiere. Am conșcrit pe listă — după cum îmi amintesc — cam 40—45 persoane, dintre care, subsemnatul, am cunoscut numai foarte puțini. Îmi aduc aminte că s-au prezentat printre alții: Matolay Oliver, azi funcționar la careva Minister din R.P.U(ngară), Maszlay Vasile, dr. Chivari Iosif, Soran Augustin, funcționari și azi la Comitetul provizoriu urb(an) Oradea, precum și Erdei Ioan, mecanic la Căminul de ucenici din localitate.

Andrei Silviu, cu alți cîțiva cunoscuți de-ai lui, și îndeosebi, (împreună) cu ajutorul lui — Rajkovič Nicolae — între timp, au umblat prin subsolurile unde a fost poliția maghiară refugiată și, găsind niște arme vechi și muniții, le-a adus (pe) acestea în biroul meu, spunînd că sînt în loc mai bun a(i)ci (...). Această acțiune de organizare a durat 2 zile (...). Eu, din partea mea, în ziua de marți², la amiaz, m-am dus acasă la locuința mea din str(ada) Prof(esor) Gavra, din localitate, unde m-a ajuns alarma ce s-a dat la sirene, cînd s-a observat că trupele sovietice au împresurat o mare parte din oraș. Partea unde locuiam a fost blocată de armata maghiară și a început brandarea³ și asediul, prin tunuri, a orașului. M-am retras la adăpost la niște cunoscuți, în str(ada) Aulich Lajos nr. 16, cu care am stat împreună pînă în ziua de sîmbătă, cînd, vremelnic, atacul armatei eliberatoare a fost respins din partea întărilor germane, sosite în grabă. M-am prezentat la Primărie să văd ce s-a mai întimplat în timpul lipsei mele, dar nu am mai găsit aproape pe nimeni în clădire, nefiind a(i)ci nici Andrei Silviu și nici Rajkovič Nicolae (...). În joia următoare, (...) sau prezentat la mine 2 detectivi și vreo 3 polițiști maghiari. M-au ridicat și m-au vîrit în beciurile poliției, bătîndu-mă crunt, cu bastoane, săbii, miini și picioare. Mi-au cerut lista pe care am întocmit-o despre „noua administrație comunistă“, cum au declarat ei (...). La un moment dat, l-au adus în aceeași încăpere pe Andrei Silviu, care purta pe față și pe trup urmele celor mai cumplite bătăi și suferințe. A(i)ci l-am văzut apoi, și pe Rajkovič Nicolae, care purta aceleași semne de suferințe grele. Ne-am confruntat fără, însă, a ne întreba nimic altceva (...), decît lista „administrației comuniste“. Apoi, văzînd că nu li se comunică nimic din partea noastră, cu toate loviturile groaznice ce ne aplicau, ne-au trimis în celule aparte (...). A doua zi am fost audiați la proces-verbal⁴, dar totul părea a fi numai formal, un simulacru.

² După o analiză mai atentă a datelor calendaristice amintite în documente, comparate cu datele operațiilor militare, ne îndreptățesc să credem că este vorba de ziua de 27 septembrie.

³ Bombardarea orașului cu aruncătoarele de mine (mortiere).

⁴ Interogatoriu.

A(i)ci, la auditoriu, am aflat că, în timpul absenței mele, Andrei Silviu și Rajkovic Nicolae au organizat paza instituțiilor publice, ba chiar că au dezarmat câțiva soldați (...), oprind și mașina fostului consul german, pe care au percheziționat-o. (...) după auditoriu am fost retrimiși în beciuri, am fost închiși toți la un loc; pe ușa celulei scria: „Comuniști-partizani“, (...) am fost trimiși toți în judecată, pentru tentativa infidelității la adresa statului maghiar, comisă prin faptul de a fi organizat trupe înarmate (de) partizani, în dosul frontului, cu scopul de (a) ataca armatele maghiare fasciste și germane hitleriste, în spate (subl. n.).

În ziua de 9 octombrie 1944, s-a ținut dezbateră, cînd Curtea Marțială de front — după o dezbateră formală la care a ascultat și o mulțime de martori, cu rechizitoriu și pled(ō)arii ca de teatru — a adus o sentință potrivit căreia a condamnat la moarte pe Andrei Silviu, Rajkovic Nicolae, și pe subsemnatul (...). Andrei Silviu și Rajkovic Nicolae au fost imediat executați prin împușcare, iar pedeapsa subsemnatului a fost comutată, prin grațiere, în 15 (ani) temniță grea.

Pentru a fi predat autorităților militare — fiind tratat ca (și) condamnat și prizon(i)er politic — am fost trimis în celula din beci. Acestea s-au întîmplat pe la orele 12—14, din ziua de 9 octombrie 1944. Pe la orele 17, deodată, am auzit o fugă generală din coridoarele beciului. Prin gaura ușii am observat că poliția, iarăși, se refugiază. Apoi, totul s-a cufundat în liniște. Într-un tîrziu, mulțimea a năvălit în coridoare strigîndu-și rudele și cunoscuții pe care i-a știut încă arestați (...). Astfel scăpat, am putut să mă ascund apoi în oraș (...), retrăgîndu-mă pe dealuri, la locuința tov(ar)ășei Markovici Vilma (...).

Din cele de mai sus, reiese că acțiunea noastră, (...) autoritățile fasciste maghiare au tratat-o drept o mișcare politică, condamnîndu-ne în acest fel. După modesta mea părere, nimeni nu poate trage vreun beneficiu din faptul de a fi colaborat, mai mult, ori mai puțin, la această acțiune, decît doar aceia, care într-adevăr au suferit (...), Andrei Silviu și Rajkovic Nicolae (...).

Justiția democratică, Tribunalul poporului, prin anul 1945—1946, pentru mărturie mincinoasă depusă în cauză, a condamnat la cîte 15 ani temniță grea pe Hincz Iosif și Haldenwang Ioan, foști oameni de serviciu la Primărie; însă, Curtea de Apel din localitate, din cauza că nu a putut procura dosarul cauzei de la autoritățile maghiare și, astfel, nu a avut suficiente probe asupra vinovăției acuzaților, i-a achitat (...).

Datele cuprinse în prezenta declarație, în esență, corespund realității; menționez însă, că în privința zilelor și a ordinii cronologice în care s-au produs evenimentele, pot exista erori, întrucît de la producerea lor au trecut 5 ani plini de evenimente și muncă plină de progres și schimbări extraordinare, care au influențat și memoria mea.

Data(t) în Oradea, la 5 iunie 1950.

funcționar la Com(itetul) prov(izoriu) urb(an) Oradea
(ss). dr. TIBERIU PAPP

**DOCUMENTS ABOUT THE PATRIOTS' ACTIVITY IN ORADEA
IN COURSE OF THE MONTHS SEPTEMBER AND OCTOBER 1944
ABSTRACT**

The author presents very short the Communist Party's and Rumanian Army's role, in the organization and the development of the national antifascist insurrection, underlining — by the documents exposed in the annexes — the patriots' activity in Oradea (guiding by Silviu Andrei, Nicolae Rajkovic and Tiberiu Papp), unfolded in the months September and October 1944, on the territory of the occupied town by the Horthyste-Hitlerite administration and troops, activity which was qualified by the Hungarian military tribunal, straight „the partisans' back-front organization“.